

ประเพณีประดิษฐ์ผ่านเรื่องเล่าคติชน: การวิเคราะห์พิธีสังฆทานพระมาลัยขรัว ตากัดของชุมชนบึงนาราง จังหวัดพิจิตร

บุษกร แก้วอ่ำ¹
ภาควิชา สุนทรียวิทยา²

รับบทความ 06 กรกฎาคม 2568 แก้ไขบทความ 17 ตุลาคม 2568 ตอรับ 26 ตุลาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ พิธีสังฆทานพระมาลัยขรัวตากัด ในฐานะเรื่องเล่าคติชน ที่มีบทบาทในการสืบสร้างและผลิตซ้ำประเพณีของชุมชนตำบลบึงนาราง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร โดยอาศัยระเบียบวิธีภาคสนามเสมือน (Virtual Ethnography) จากแหล่งข้อมูลสื่อร่วมสมัยและข้อมูลทุติยภูมิ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ประกอบด้วยแนวคิดความทรงจำทางวัฒนธรรม ประเพณีประดิษฐ์ จินตนาการชุมชน และคติชนสร้างสรรค์

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิด “ประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น” (Invented Tradition) ของ Hobsbawm และ Ranger สามารถอธิบายพลวัตของพิธีกรรมดังกล่าวในฐานะการสร้างประเพณีใหม่ บนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย ขณะเดียวกัน แนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” (Creative Folklore) ของ คีราพร ณ ถลาง ชี้ให้เห็นการผลิตซ้ำและการให้ความหมายใหม่ของคติชน เพื่อสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและอัตลักษณ์ท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นว่า “พระมาลัยขรัวตากัด” มิใช่เพียงวัตถุแห่งศรัทธา แต่เป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และเป็นกลไกสำคัญในการธำรงความต่อเนื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคสมัยใหม่

คำสำคัญ: คติชน, พระมาลัยขรัวตากัด, ความทรงจำทางวัฒนธรรม, ประเพณีประดิษฐ์, บึงนาราง จังหวัดพิจิตร

¹ นักวิจัยอิสระ อีเมล butsakonka67@nu.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร อีเมล pakpooms@nu.ac.th

Folkloric Narratives and the Invention of Tradition: A Case Study of the Phra Malai Khrua Taklat Merit-making Ritual in Bung Narang Community, Phichit Province

*Butsakon Kaeo-am*¹

*Parkpoom Sukjaroen*²

Received 06 July 2025; revised 17 October 2025; accepted 26 October 2025

Abstract

This academic article analyzes the *Taek Baht Phra Malai Khrua Taklat* ceremony as a folklore narrative contributing to the creation and reproduction of tradition within the community of Bueng Narang Sub-district, Bueng Narang District, Phichit Province. The study utilizes a Virtual Ethnography methodology, drawing upon contemporary media sources and secondary data. The analytical framework incorporates the concepts of Cultural Memory, Invented Tradition, Imagined Community, and Creative Folklore.

The findings indicate that Hobsbawm and Ranger's concept of "Invented Tradition" effectively explains the dynamic nature of this ritual as a new tradition built upon existing beliefs, adapted to align with the contemporary social context. Simultaneously, Siraporn Nathalang's concept of "Creative Folklore" highlights the reproduction and reinterpretation of folklore to generate economic value and local identity. This reflects that "*Phra Malai Khrua Taklat*" is more than an object of faith; it is a medium connecting the past and the present and a crucial mechanism for maintaining the continuity of local culture in the modern era.

Keywords: folklore, Phra Malai Khrua Taklat, cultural memory, Invention of Tradition
Bueng Narang, Phichit Province

¹ Independent Researcher. Email: butsakonka67@nu.ac.th

² Assistant Professor, Thai Language Division, Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Naresuan University. Email: pakpooms@nu.ac.th

บทนำ

คติชน (Folklore) ในฐานะองค์ความรู้ท้องถิ่นที่ถ่ายทอดผ่านภาษา มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวรรณกรรมพื้นบ้าน ซึ่งรวมถึงเรื่องเล่า สำนวน และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องเล่าประจำถิ่นที่สะท้อนโลกทัศน์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนอย่างชัดเจน (ศิราพร ณ ถลาง 2557) เรื่องเล่าเหล่านี้ไม่เพียงมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ หากยังเป็นเครื่องมือในการธำรงวัฒนธรรมและสร้างเอกลักษณ์ให้แก่สังคม

ศิราพร ณ ถลาง (2559) อธิบายว่า “คติชนสร้างสรรค์” (Creative Folklore) หมายถึง การนำองค์ประกอบของคติชนในสังคมดั้งเดิมมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับบริบทของยุคโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยว และความเป็นสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงการประยุกต์ใช้รากฐานทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ด้วยกระบวนการผลิตซ้ำ ดัดแปลง ผสมผสาน สร้างสรรค์ใหม่ หรือมอบความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมร่วมสมัย

ในบริบทของชุมชนท้องถิ่นไทย “พระมาลัย” ถือเป็นภาพแทนทางศาสนาและคติชนที่มีบทบาทสืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในฐานะผู้เดินทางไปยังโลกหน้าเพื่ออุทิศบุญให้ผู้ล่วงลับ ตามคติในพุทธศาสนาแบบเถรวาท อย่างไรก็ตาม การสถาปนาองค์พระมาลัยขึ้นในฐานะวัตถุบูชาและสื่อกลางทางความเชื่อในแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในระดับพื้นที่

หนึ่งในตัวอย่างที่น่าสนใจคือ “พระมาลัยขรวัดากัด” ณ วัดบึงนาราง จังหวัดพิจิตร ซึ่งเป็นพระหล่อสัมฤทธิ์สมัยอยุธยา และได้รับการยกย่องจากชุมชนให้เป็นศูนย์กลางความศรัทธาผ่านพิธีกรรมสำคัญ เช่น การทำบุญสังฆทานเพื่ออุทิศบุญให้ผู้ล่วงลับ และพิธีขอฝน โดยมีความเชื่อว่าองค์พระสามารถ “ไปนรก-สวรรค์” ได้ในฐานะตัวแทนของอดีตเจ้าอาวาส นับเป็นเรื่องเล่าคติชนที่ยังคงมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งในชุมชน แม้ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลง

“พระมาลัยขรวัดากัด” ซึ่งมีใช้เพียงรูปเคารพโบราณ หากแต่เป็นสัญลักษณ์ของศรัทธา ความทรงจำร่วม และสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังรากลึกในระดับชุมชน โดยองค์พระมาลัยดังกล่าวถูกเชื่อมโยงกับบุคคลในตำนานคือขรวัดากัด พระสงฆ์ผู้บูรณะวัดบึงนารางในช่วง

ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และต่อมา มีการสถาปนา “พิธีสังฆทานพระมาลัย” ขึ้นในวัน
แรม 2 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี

ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย เช่น ภาคใต้หรือภาคกลาง มีการสวดพระมาลัยเป็น
พิธีกรรมเทศนาเพื่อให้ตระหนักในกรรมและโลกหน้า (หอสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2566) ทว่าในชุมชนบึงนาราง กลับมีการประดิษฐ์ประเพณีเฉพาะที่นำองค์พระมาลัยมาเป็น
“องค์แทนเจ้าอาวาส” และเป็นสื่อกลางในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น
ที่ไม่ปรากฏในพื้นที่อื่น

แม้การศึกษาเกี่ยวกับ “พระมาลัย” ในภาพรวมมีอยู่มากในเชิงวรรณกรรมและศาสนา
แต่ยังมีข้อจำกัดด้านการศึกษาผ่านมุมมองของความทรงจำร่วม (Collective Memory)
หรือการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ชุมชนในระดับท้องถิ่นร่วมสมัย โดยเฉพาะการใช้วัตถุบูชา เรื่องเล่า
และพิธีกรรมเป็นเครื่องมือสร้างความหมายในเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ “พระมาลัยขรวัดากัด” ในฐานะเครื่องมือ
ของชุมชนในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านมุมมองเชิงคติชน ความทรงจำร่วม
และบทบาทของพิธีกรรมในบริบทปัจจุบัน การศึกษานำกรอบแนวคิดของ Assmann (2008)
เรื่อง “ความทรงจำทางวัฒนธรรม” แนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” (Invented Tradition)
ของ Hobsbawm และ Ranger (1983 อ้างถึงใน ศีราพร ณ กลาง, 2559) และแนวคิด
“จินตนาการชุมชน” (Anderson, 1991) มาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายการดำรงอยู่ของวัตถุ
บูชาในฐานะจุดเชื่อมระหว่างศรัทธา อดีต และการปรับตัวต่อสังคมท้องถิ่น

นอกจากนี้ บทความยังเชื่อมโยงกับแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” (Creative
Folklore) ของ ศีราพร ณ กลาง (2559) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคติชนสามารถถูกสร้าง ผลิตซ้ำ
ดัดแปลง และตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย การนำคติพระมาลัยมาประยุกต์
และผสมผสานเข้ากับพิธีกรรมสะท้อนกระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทางสังคม เศรษฐกิจ และอัตลักษณ์
ท้องถิ่น ในขณะเดียวกันยังคงรักษาแก่นของความเชื่อและความทรงจำดั้งเดิมไว้ได้อย่างต่อเนื่อง

ศีราพร ณ กลาง (2559) ได้นำเสนอแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” (Creative
Folklore) เพื่อเชื่อมโยงกับ “เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์” (Creative Economy) ที่มุ่งพัฒนา

เศรษฐกิจโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมเดิม ทั้งในด้านคุณค่า ความเชื่อ และภูมิปัญญาคติชน มาประยุกต์ให้เข้ากับสังคมร่วมสมัย โดยคติชนสร้างสรรค์หมายถึงคติชนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หรือผลิตซ้ำในบริบทปัจจุบัน ผ่านการสืบทอด ดัดแปลง ต่อยอด และตีความใหม่ รวมถึงการนำไปใช้สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจหรือเสริมอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ สะท้อนกระบวนการสร้างสรรค์ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบ เนื้อหา และวัตถุประสงค์ ที่ปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีแบบภาคสนามเสมือน (Virtual Ethnography) โดยอาศัยข้อมูลจากคลิปวิดีโอสาธารณะบน YouTube ได้แก่ คลิป พระมาลัยโบราณสมัยอยุธยา วัดบึงนาราง พิจิตร เผยแพร่โดยช่อง FaithThaiStory และคลิปจากช่อง ส.ปชส.พิจิตร ซึ่งมีการสัมภาษณ์ผู้นำทางศาสนาในพื้นที่ ตลอดจนใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งอื่น ประกอบการวิเคราะห์ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์จากถ้อยคำ บริบทวัฒนธรรม และความเชื่อ ที่ปรากฏผ่านการนำเสนอเชิงสื่อร่วมสมัย

ถึงแม้การวิเคราะห์จากข้อมูลสาธารณะทำให้ผู้เขียนพลาดโอกาสที่จะได้บริบทเชิงลึก ที่มาจากการสังเกตการณ์ภาคสนามโดยตรง หรือการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งข้อมูลภาคสนามเหล่านี้มักเป็นส่วนหน้าที่นำเสนอความหมายเบื้องหลัง แรงจูงใจในการเผยแพร่ และปฏิกิริยาทางสังคมอย่างละเอียด ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่อาจพบได้ครบถ้วนจากการวิเคราะห์เนื้อหาดิจิทัลเพียงอย่างเดียว แต่การศึกษาในครั้งนี้ผู้เขียนได้ดำเนินการลดผลกระทบ และเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา โดยรวบรวมข้อมูลจากหลากหลายแหล่งดิจิทัล ให้ครอบคลุม พร้อมวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณเพื่อระบุรูปแบบและแนวโน้มหลัก และเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจความหมายและบริบททางวัฒนธรรม

การใช้ข้อมูลสาธารณะดังกล่าว สอดคล้องกับจริยธรรมทางวิชาการที่มีได้ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และเปิดโอกาสให้ผู้เขียนสามารถเข้าถึงเสียงของชุมชนโดยไม่ต้องดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยตรง อีกทั้งยังสะท้อนวิถีวิทยาใหม่ของการศึกษาคติชนในยุคดิจิทัล ซึ่งสามารถวิเคราะห์เนื้อหา และบริบททางวัฒนธรรมได้จากหลักฐานเชิงภาพ เสียง และคำบรรยายที่เผยแพร่สู่สาธารณะ

แนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์

บทความนี้วางกรอบแนวคิดโดยอิงจากทฤษฎีร่วมสมัย เพื่ออธิบายบทบาทของเรื่องเล่า วัฒนธรรม และพิธีกรรมในฐานะกลไกของการสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนบึงนาราง ตำบลบึงนาราง อำเภอบึงนาราง จังหวัดพิจิตร ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ 4 ประการ

แนวคิดแรก คือ “ความทรงจำทางวัฒนธรรม” ของ Assmann (2008) ที่มองว่า ความทรงจำของสังคมมิได้เป็นเพียงเรื่องของปัจเจกบุคคล แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและส่งต่อ โดยสังคมผ่านวัตถุ สัญลักษณ์ และพิธีกรรม ซึ่งมีบทบาทในการเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบัน แนวคิดนี้เปิดมุมมองให้เข้าใจองค์พระมาลัยขั้วตากัด ในฐานะ “สื่อกลางแห่งความทรงจำ” ที่ถูกใช้เพื่อสร้างและคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

แนวคิดต่อมา คือ “ประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น” (Invented Tradition) ของ Eric Hobsbawm และ Terrance Ranger (1983 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2559) ซึ่งอธิบายว่าประเพณีประดิษฐ์คือการบวนการสร้างหรือปรับรูปแบบของพิธีกรรมและแบบแผน ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย อาจเป็นการดัดแปลงและสืบเนื่องจากสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือเป็นการสร้างรูปแบบใหม่ขึ้นในบริบทปัจจุบัน กรณีของ พิธีสังฆทานพระมาลัย จึงสะท้อนให้เห็นการสร้างประเพณีขึ้นใหม่จากรากฐานของความเชื่อดั้งเดิม เพื่อให้สามารถสื่อสารกับผู้คนรุ่นใหม่และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย ซึ่งคำนิยามนี้ สามารถใช้เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ โดยในส่วนถัดไปของบทความ จะขยายความเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดเรื่อง “คติชนสร้างสรรค์”

ในส่วน of แนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” (Creative Folklore) ศิราพร ณ ถลาง (2559) ได้บัญญัติศัพท์นี้ขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับแนวคิด “เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์” (Creative Economy) ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการสร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางวัฒนธรรมเดิม ทั้งในมิติ ของคุณค่า ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น “คติชนสร้างสรรค์” หมายถึง คติชนที่ถูกสร้างใหม่ หรือผลิตซ้ำในสังคมไทยปัจจุบันในรูปแบบที่มีการสืบทอด ดัดแปลง ต่อยอด หรือให้ความหมายใหม่ รวมถึงการนำคติชนไปใช้เพื่อเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจและสร้างอัตลักษณ์

ของท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการสร้างสรรค์ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบ เนื้อหา และวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

นอกจากนี้ บทความยังอ้างอิงแนวคิด “จินตนาการชุมชน” (*Imagined Communities*) ของ Benedict Anderson (1991) ที่เสนอว่า ชุมชนมิได้มีอยู่เพียงในความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ แต่เกิดขึ้นจากการจินตนาการร่วมผ่านภาษา เรื่องเล่า และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ดังนั้น เรื่องเล่าพระมาลัยขรรค์ดาสดจึงทำหน้าที่หล่อหลอม “จิตสำนึกความเป็นลูกหลานขรรค์ดาสด” ซึ่งเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนให้มีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน

สุดท้าย บทความนี้ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดของนักวิชาการไทย เช่น เสฐียรโกเศศ (2505), พุทธทาสภิกขุ (2549) และ อภิชาติ จันทรแดง (2546) ที่มองว่า ความเชื่อและพิธีกรรมมิใช่เพียงกิจกรรมทางศาสนา แต่เป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยหล่อเลี้ยงความมั่นคงทางจิตใจและดำรงวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่สังคมเผชิญกับความไม่แน่นอน เช่น ความตาย ภัยธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนผ่านทางสังคม

จากกรอบแนวคิดทั้งหมดนี้ บทความจะนำไปสู่การวิเคราะห์ “พระมาลัยขรรค์ดา สด” ในฐานะเครื่องมือทางคติชนที่มีพลังในการเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทั้งในมิติของจิตวิญญาณ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบึงนาราง

“พระมาลัยขรรค์ดาสด”: วัตถุประสงค์ การสืบทอดพิธีกรรมในชุมชนบึงนาราง

ในชุมชนตำบลบึงนาราง จังหวัดพิจิตร มีวัดอุบลที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระมาลัยขรรค์ดาสด” อันถือเป็นศูนย์กลางของความศรัทธาและเป็นแกนหลักของพิธีกรรมสำคัญในระดับท้องถิ่น จากคลิป YouTube ที่เผยแพร่โดยช่อง FaithThaiStory เผยแพร่เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2565 ซึ่งมีการสัมภาษณ์พระครูพิรุณธรรมธะเกี่ยวกับประวัติพระมาลัยขรรค์ดาสด³ ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์ องค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาในวัดบึงนาราง

³ ดูเพิ่มเติมในคลิปวิดีโอ พระมาลัยโบราณสมัยอยุธยา วัดบึงนาราง พิจิตร. เผยแพร่โดยช่อง FaithThaiStory (24 กรกฎาคม 2565). YouTube. <https://youtu.be/mIEJ7Cjxcu8>

มาแต่โบราณ โดยกรมศิลปากรได้ประเมินว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งตรงกับสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา⁴

เรื่อง พระมัลลย์ เป็นวรรณกรรมเก่าแก่ที่เล่าขานกันมาช้านาน กล่าวถึงพระอรหันต์นามว่า “พระมัลลย์” ชาวเมืองโรหมกัปป์ ประเทศอินเดีย ผู้มีฤทธิ์สามารถเดินทางไปยังนรกและสวรรค์ได้ พระองค์ได้โปรดสัตว์นรกโดยนำชาวกรรมเก่าของพวกเขามาเล่าให้ญาติในโลกมนุษย์ฟัง เพื่อให้เกิดความสำนึกและทำบุญอุทิศส่วนกุศลช่วยเหลือญาติให้พ้นทุกข์

ต่อมาพระมัลลย์ได้รับดอกบัวแปดดอกจากชายยากจน แล้วนำไปนมัสการพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์ได้สนทนากับพระอินทร์และเทวดาเกี่ยวกับบุญที่ทำให้ได้บังเกิดในสวรรค์ และได้พบกับพระศรีอารียเมตไตรย ซึ่งตรัสสอนว่าผู้ปรารถนาจะเกิดในยุคของพระองค์ต้องรักษาศีล ภาวนา ฟังเทศน์ และทำบุญให้ทาน

วรรณกรรมเรื่องนี้เชื่อว่าแต่งขึ้นในประเทศไทยโดยพระภิกษุชาวล้านนาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 ในนาม “คัมภีร์มาเลย์ยเทวต์เถรวัตถุ” ต่อมา พระพุทธรูปได้แต่ง “ทีปนีฎีกา” ขยายความเพิ่มเติม และมีการแต่ง “พระมัลลย์กลอนสวด” กับ “พระมัลลย์คำหลวง” ตามมาในภายหลัง (ปรมินท์ จารูวร 2542: 196)

องค์พระมัลลย์ดังกล่าวถูกอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนธรรมาสถูปบุษบกกลางศาลาการเปรียญ และได้รับการเรียกขานจากชาวบ้านว่า “พระมัลลย์ขรัวตากลัด” เพื่อรำลึกถึง “ขรัวตากลัด” พระสงฆ์ผู้มีบทบาทในการบูรณะวัดบึงนารางราวปี พ.ศ. 2362 โดยขรัวตากลัดนับเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของชุมชน เนื่องจากท่านเป็นผู้นำในการก่อสร้างวัดขึ้นใหม่ และได้มรณภาพในวัย 90 ปี หลังจากวางรากฐานด้านศาสนาและสังคมแก่ชุมชนบึงนารางไว้⁵

ลักษณะพิเศษของพระมัลลย์องค์นี้ ได้แก่ ความสามารถในการถอดแยกได้เป็นห้าส่วน ประกอบด้วยองค์พระ ฐาน ข้อมือ ตาลปัตร และส่วนห้วงด้านหลังสำหรับติดฉัตร

⁴ คู่มือเดียวกันในเชิงอรรถ 4 ซึ่งให้ข้อมูลว่า แม้กรมศิลปากรจะไม่ได้ระบุปีโดยตรง แต่มีการประเมินอายุว่าองค์พระมัลลย์ดังกล่าวมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23

⁵ คู่มือเดียวกันในเชิงอรรถ 4 ความเชื่อเกี่ยวกับพระมัลลย์ในฐานะผู้สื่อกลางระหว่างโลกนี้กับโลกหน้า และการเรียกขานว่า “พระมัลลย์ขรัวตากลัด” ปรากฏในคำบรรยายของพระครูพิรุณธรรมธรในคัมภีร์

ซึ่งเป็นลักษณะศิลปกรรมแบบอยุธยา และสอดคล้องกับข้อมูลจากคลิปวิดีโอของช่อง ส.ปชส.พิจิตร (2020) ที่บรรยายลักษณะขององค์พระไว้โดยละเอียด⁶

นอกจากความศรัทธาที่มีต่อขรัวตากัดในฐานะบุคคลทางประวัติศาสตร์แล้ว พระมัลลยองค์นี้ยังมีบทบาทเป็นสื่อกลางทางพิธีกรรม โดยชาวบ้านเชื่อว่าองค์พระสามารถ นำบุญไปให้ญาติที่ล่วงลับในโลกได้ จึงมีการจัดพิธีถวาย “สังฆทานพระมัลลย” เป็นประจำทุกปี ในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 ของปฏิทินจันทรคติ

ปรากฏการณ์การปรับเปลี่ยน “พิธีสังฆทานพระมัลลย” สะท้อนให้เห็นถึงพลวัต และการบูรณาการทางศาสนพิธีในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวให้สอดคล้องกับ บริบททางประชากรและข้อจำกัดด้านเวลา การที่พิธีกรรมถูก รวมและย่อส่วน จากการจัด ในหลายช่วงเวลา (เข้าพรรษา สารท ออกพรรษา) ให้เหลือเพียงวันเดียว แสดงให้เห็นถึง การตอบสนองต่อความต้องการด้านประสิทธิภาพทางเวลา ของพุทธศาสนิกชนยุคใหม่ที่เน้น ความสะดวกและความเหมาะสมกับวิถีชีวิตร่วมสมัย

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังสะท้อน การเชื่อมโยงเชิงสัญลักษณ์ ผ่านการผนวกเนื้อหา ของ พระมัลลย เข้ากับพิธี *ตักบาตรเทโวโรหณะ* ซึ่งเป็นการผสมผสานคติความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้า เสด็จจากดาวดึงส์เข้ากับพุทธประวัติในโอกาสสำคัญ ส่งผลให้ประเพณีนี้ยังคงดำรงอยู่ได้ในฐานะ พิธีกรรมรูปแบบใหม่ ที่ยังรักษาหน้าที่ทางสังคมในการสร้างบุญกุศลและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ระหว่างวัดกับชุมชน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้เหมาะกับบริบทปัจจุบันก็ตาม

นอกจากนี้ยังมี พิธีขอฝนผ่านองค์พระมัลลย ซึ่งถือเป็นตัวแทนของ *ขรัวตากัด* โดยหากปีใดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จะมีการอัญเชิญองค์ท่านลงจากธรรมาสน์เพื่อ ประกอบพิธีขอฝน อันสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรับเปลี่ยนตาม สภาพแวดล้อมทางสังคม

⁶ รายละเอียดลักษณะเฉพาะขององค์พระมัลลย เช่น การถอดแยกชิ้นส่วนและฐานบุษบกแบบเชิงช่างอยุธยา ปรากฏใน คลิป ส.ปชส.พิจิตร. (8 ตุลาคม 2563). *อยากรู้ถามมา EP48 พาทัวร์ วัดบึงนาราง จ. พิจิตร วัดโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนต้น* แบบ NewNormal. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=xxxxxx>

กล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” (*Invented Tradition*) ของ Eric Hobsbawm และ Terrance Ranger (1983 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง 2559) ที่อธิบายว่าประเพณีประดิษฐ์หมายถึงการสร้างขึ้นใหม่ของแบบแผนหรือพิธีกรรม ซึ่งอาจเกิดจากการดัดแปลงและสืบเนื่องจากสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ พิธีสงฆ์ทานพระมาลัยจึงจัดเป็นการสร้างประเพณีพิธีกรรมใหม่บนฐานของความเชื่อเดิม หรือเป็นการประยุกต์ประเพณีเดิมให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ของสังคมไทยร่วมสมัย

พิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านไม่ได้มององค์พระเป็นเพียงวัตถุ แต่เป็น “ร่างแทน” (symbolic substitute) ของขวัญตากัดในความหมายเชิงพิธีกรรม การกระทำที่ทำซ้ำทุกปีนี้เป็นตัวอย่างของสิ่งที่ Eric Hobsbawm (1983) เรียกว่า “ประเพณีประดิษฐ์” (*invented tradition*) คือ การสร้างความต่อเนื่องกับอดีตโดยการผลิตความทรงจำใหม่ให้ดูเป็น “ของเดิม” ที่น่าเชื่อถือในบริบทปัจจุบัน การประกอบพิธีกรรมซ้ำอย่างมีแบบแผนนี้ช่วยให้ความเชื่อคงอยู่ และยืนยันสถานะของพระมาลัยขวัญตากัดในฐานะศูนย์กลางของศรัทธาทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ข้อมูลจากพระครูพิรุณธรรมธายังเผยให้เห็นเครือข่ายการสืบทอดทางศรัทธาภายในระดับครอบครัว โดยมีการเล่าว่ายาทวดของยาท่านเป็นน้องสะใภ้ของขวัญตากัด ความสัมพันธ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ตำนานพระมาลัยขวัญตากัดมิได้ดำรงอยู่เพียงในระดับเรื่องเล่าของวัด แต่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ครอบครัวของผู้คนในชุมชน

การสืบทอดยังดำเนินผ่านสายศิษย์ของขวัญตากัด ซึ่งกลายมาเป็นเจ้าอาวาสในรุ่นต่อมา ได้แก่ หลวงปู่ชม ซึ่งขวัญตากัดเป็นทวดของหลวงปู่ชม การสืบทอดทางตระกูลและตำแหน่งทางศาสนาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า “พระมาลัยขวัญตากัด” มิได้เป็นเพียงศิลปวัตถุ แต่มีสถานะเป็น “ตัวแทนความทรงจำ” (*memory figure*) ตามแนวคิดของ Assmann (2008) ที่อธิบายว่าวัตถุบูชาและพิธีกรรมเป็น “ภาษา” ของความทรงจำร่วม และสามารถดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรมได้อย่างยาวนานผ่านการปฏิบัติซ้ำ

พระมาลัยขรวัดากลัดจึงเป็นทั้งวัตถุแห่งความศรัทธา ศิลปวัตถุทางวัฒนธรรม และตัวแทนทางจิตวิญญาณของชุมชนที่ผสมผสานอดีตกับปัจจุบันได้อย่างแนบเนียน โดยเฉพาะในแง่ของวัตถุที่ไม่ได้เป็นเพียง “สิ่งของ” หากแต่มีบทบาทเป็นผู้กระทำ (object as agent) ที่กระตุ้นและมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อ การรวมกลุ่ม และความต่อเนื่องของพิธีกรรมในชุมชน และวัฒนธรรมศึกษาในยุคใหม่ แนวคิดที่วัตถุสามารถมีบทบาทเชิงอำนาจในการสร้างความหมายและกระทำต่อบริบททางวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ Glassie (1999) ที่มองว่าวัตถุไม่เพียงแต่เป็นผลผลิตของวัฒนธรรม แต่ยังเป็นผู้กระทำในกระบวนการสื่อสารทางสังคม

ตำนานพระมาลัยขรวัดากลัด: มุมมองเชิงคติชน

ชุมชนบึงนาราง จังหวัดพิจิตร มีประวัติความเป็นมายาวนานและมีร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ช่วงปลายสมัยอยุธยา โดยจากคำบอกเล่าของชาวบ้านและข้อมูลจากพระครูพิรุณธรรมธร ได้สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีรากฐานทางสังคมและศาสนาที่แนบแน่นมาแต่โบราณ วัดบึงนารางซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน เคยถูกทิ้งร้างในช่วงหนึ่ง ก่อนที่จะได้รับการบูรณะโดย “ขรวัดากลัด” พระภิกษุผู้ได้รับความเคารพอย่างสูงจากชาวบ้านในราวปีพุทธศักราช 2362

พระมาลัยซึ่งประดิษฐานอยู่ในวัดบึงนารางนั้น มีลักษณะเป็นพระหล่อด้วยโลหะสำริด เชื่อกันว่าเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ 23 โดยข้อมูลนี้ปรากฏในคำบรรยายจากคลิปวิดีโอที่เผยแพร่โดยช่อง FaithThaiStory (2565) แม้จะไม่มีเอกสารทางการจากกรมศิลปากรเผยแพร่ต่อสาธารณะ แต่คำบรรยายดังกล่าวได้เสนอว่าวัตถุดังกล่าวเป็นศิลปวัตถุสมัยปลายอยุธยา ซึ่งช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับความต่อเนื่องของศรัทธาและวัฒนธรรมในพื้นที่

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติระหว่างขรวัดากลัดกับบุคคลในสายสกุลของพระครูพิรุณธรรมธร ยังแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดองค์ความรู้ ความศรัทธา และความทรงจำของชุมชนอย่างไม่ขาดตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการเล่าสืบทอดกันว่ายาทวดของยาพระครูพิรุณธรรมธรเป็นน้องสะใภ้ของขรวัดากลัด ซึ่งสะท้อนถึงการเชื่อมโยงของตำนานกับ

ประวัติศาสตร์ครอบครัวในระดับท้องถิ่น และทำให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระมาลัยขั้วตากัดมีความเป็นจริงร่วมที่ฝังแน่นในความรู้สึกของคนในชุมชน

เพื่อเสริมความเข้าใจที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับบทบาทของ “พระมาลัยขั้วตากัด” ในชุมชน บึงนาราง บทความฉบับนี้มีได้จำกัดเพียงการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิเท่านั้น แต่ยังพิจารณาจากแหล่งข้อมูลพื้นถิ่นโดยเน้นการศึกษาจากข้อมูลภาคสนามเสมือน (virtual ethnography) ที่ได้ข้อมูลจากสื่อร่วมสมัย (อาทิ คลิปวิดีโอบนแพลตฟอร์ม YouTube) และข้อมูลทุติยภูมิที่ถูกรวบรวมไว้ ข้อมูลจากคลิปวิดีโอสาธารณะที่เผยแพร่บนแพลตฟอร์ม YouTube ซึ่งได้สะท้อน “ความทรงจำร่วมของชุมชน” (Assmann 2008) และบทบาทของวัตถุบูชาในฐานะสื่อกลางทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ท้องถิ่น

นอกจากนี้ ข้อมูลข้างต้นมีการอ้างอิงจากคลิป YouTube ช่อง FaithThaiStory ซึ่งเผยแพร่เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม ค.ศ. 2565 โดยมีการบันทึกภาพองค์พระมาลัยจริงและบรรยายตำนานที่เชื่อมโยงกับประเพณีดังกล่าว การใช้สื่อร่วมสมัยเช่นนี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้การศึกษาคติชนในยุคดิจิทัลสามารถเข้าถึงเสียงของชุมชนแม้ไม่ได้ลงพื้นที่จริงได้อย่างมีพลัง ข้อมูลจากแหล่งเหล่านี้จึงมีใช้เพียงข้อเท็จจริงประกอบ หากแต่เป็นประจักษ์พยานร่วมสมัยที่มีน้ำหนักต่อการวิเคราะห์ในเชิงวัฒนธรรม

ตำนานพระมาลัยขั้วตากัดที่ปรากฏในชุมชนตำบลบึงนาราง จังหวัดพิจิตร เป็นเรื่องเล่าคติชนที่สะท้อนความเชื่อในเรื่องโลกหน้า การอุทิศบุญ และความผูกพันระหว่างบุคคลในอดีตกับชุมชนในปัจจุบัน ตำนานนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ “พระมาลัย” ซึ่งเป็นพระสาวกในพุทธศาสนาเถรวาท มีบทบาทสำคัญในวรรณกรรมไทยและคติชนเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ โดยเฉพาะความเชื่อว่า “พระมาลัยสามารถเดินทางไปโปรดสัตว์ในนรกและสวรรค์ได้” ความเชื่อนี้ถูกนำมาผสานเข้ากับประวัติของขั้วตากัด พระภิกษุในอดีตผู้บูรณะวัดบึงนาราง จนเกิดเป็นการเล่าขานถึง “พระมาลัยขั้วตากัด” ซึ่งกลายเป็นทั้งบุคคลในประวัติศาสตร์และบุคลาธิษฐานเชิงศรัทธาของชุมชนในเวลาเดียวกัน

ลักษณะการผสมผสานกันของตัวละครในตำนานเชิงศาสนา (พระมาลัย) กับบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ขั้วตากัด) คือกระบวนการสำคัญในการสร้าง “ตัวแทนความทรงจำ”

(memory figure) ซึ่งเป็นสิ่งที่พบได้ในวัฒนธรรมคติชนไทยหลายแห่ง ศิราพร ณ ถลาง (2557) เคยกล่าวถึงลักษณะนี้ว่า เรื่องเล่ามิใช่เพียงแค่การสื่อสาร แต่เป็น “ระบบของการให้ความหมาย” ซึ่งผ่านกระบวนการทางภาษาและพิธีกรรม โดยเฉพาะเมื่อเรื่องเล่านั้นเชื่อมโยงกับการให้คุณค่า การอุทิศบุญ หรือการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน

การอัญเชิญองค์พระมาลัยขึ้นประดิษฐานบนธรรมาสน์บุษบกในศาลาการเปรียญ และการเรียกขานองค์พระนี้ว่า “พระมาลัยขรวัดากลัด” คือการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ “วัตถุมบูชา” จนกลายเป็นตัวแทนแห่งศรัทธาและเครื่องยึดโยงอดีตกับปัจจุบัน เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระมาลัยขรวัดากลัดจึงทำหน้าที่เป็น “ตำนานท้องถิ่น” (local legend) ที่มีพลังในการหล่อหลอมความเชื่อ ความผูกพัน และความเป็นชุมชนร่วมกัน (Assmann 2008)

นอกจากนี้ เรื่องเล่าดังกล่าวยังสะท้อน “โลกทัศน์แบบบุญ-บาป” ที่ฝังรากในวิถีไทย โดยเฉพาะในชุมชนชนบท ซึ่งแนวคิดนี้ถูกส่งผ่านการเล่าขานในครอบครัวและชุมชน ไม่ได้มีเพียงบทบาทในการอธิบายทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมผ่าน “การสร้างแรงจูงใจทางศีลธรรม” ให้ประชาชนมุ่งสู่การอุทิศบุญแก่ผู้ล่วงลับ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2557) กล่าวว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านมิได้เป็นเพียงการสื่อสาร หากแต่เป็นระบบความหมายที่หล่อหลอมวิถีคิดและความสัมพันธ์ของชุมชน

เมื่อตำนานพระมาลัยขรวัดากลัดได้รับการผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรม เช่น การถวายสังฆทานประจำปี และการขอฝนในยามแล้ง ความเชื่อนั้นจึงมิได้เป็นเพียง “เรื่องในอดีต” แต่กลายเป็น “วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต” ซึ่งถ่ายทอดผ่านรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคมและศรัทธา

ด้วยเหตุนี้ การอ่านตำนานพระมาลัยขรวัดากลัดในเชิงคติชนจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในฐานะเรื่องเล่าเท่านั้น หากแต่เป็นการเข้าใจถึง “เครื่องมือของชุมชน” ในการรักษาอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ และความสัมพันธ์ร่วมกันของคนรุ่นก่อนกับรุ่นหลังผ่านรูปเคารพ ความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีพลังทางสังคมและจิตวิญญาณในระดับลึก

พิธีกรรมสังฆทานพระมาลัย: ประเพณีที่ถูกสืบสร้าง

พิธีกรรมคือหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมซึ่งทำหน้าที่ทั้งในฐานะรูปแบบของการแสดงออกทางศรัทธา และกลไกในการสืบทอดความทรงจำของชุมชน (Turner 1969) พิธีกรรมสังฆทานพระมาลัยของชาวดำบลบึงนาราง จังหวัดพิจิตร จึงมิได้เป็นเพียงกิจกรรมศาสนา หากแต่เป็น “การแสดงออกเชิงวัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงระหว่างตำนาน ความเชื่อ และวิถีชีวิต ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับเปลี่ยน และฟื้นฟูตามยุคสมัย

พิธีกรรมนี้จัดขึ้นเป็นประจำในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือการอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับผ่าน “องค์พระมาลัยขั้วตากลัด” ซึ่งถือเป็นวัตถุบูชาประจำวัดที่มีสถานะทางจิตวิญญาณสูงสุดในชุมชน ความพิเศษของพิธีกรรมดังกล่าวอยู่ที่การผสมผสานระหว่างคติความเชื่อเรื่องโลกหน้า ว่าพระมาลัยสามารถนำบุญไปขอร้องและสวรรค์ได้ เข้ากับศรัทธาต่อขั้วตากลัดในฐานะพระสงฆ์ผู้บูรณะวัดและก่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์

ดังนั้น วันแรม 1 ค่ำ (เทโวโรหนะ) เน้นการเชื่อมโยงกับ พุทธประวัติ และ สวรรค์ (การเสด็จลงจากดาวดึงส์) วันแรม 2 ค่ำ (สวดพระมาลัย) เน้นการเชื่อมโยงกับโลกหลังความตาย (การนำบุญไปนรก-สวรรค์) การนำกิจกรรมนี้มาจัดในวันเดียวกันแต่เป็นคนละช่วงเวลา จึงทำหน้าที่เป็นส่วนขยายของอานิสงส์ ที่ได้รับในวันตักบาตรเทโวฯ เพื่อส่งบุญนั้นไปยังโลกเบื้องล่างและบรรพบุรุษโดยเฉพาะ โดยอาศัยอานุภาพของพระมาลัยและขั้วตากลัดเป็นสื่อกลาง ทำให้พิธีกรรมนี้ทำหน้าที่ครบถ้วนทั้งการบูชาพระพุทธรูปเจ้าตามพุทธประวัติ และการส่งเคราะห์ผู้ล่วงลับตามคติพื้นบ้านในคราวเดียวกัน ซึ่งเป็นการบริหารจัดการเวลาและพิธีกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ในอดีต การจัดพิธีสังฆทานจะมีการจัดสำรับของสด อัญเชิญองค์พระมาลัยลงจากธรรมาสน์มาประดิษฐาน ณ ศาลาการเปรียญ มีการสวดมนต์ ทำวัตร เจริญภาวนา และถวายสังฆทานตามลำดับขั้นตอนอย่างครบถ้วน แต่จากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน พิธีกรรมนี้ได้ถูกปรับลดทอนลงในบางขั้นตอน เช่น

ใช้ของແຫ່ງແທນของสด งดการอัญเชิญองค์พระออกนอกอุโบสถ และย่นย่อระยะเวลาของพิธีให้เหมาะสมกับปัจจุบัน

พิธีกรรมที่วัดบึงนารางแสดงให้เห็นถึงการ ผิดซ้ำทางคติชน และการ บูรณาการทางความเชื่อ อย่างชาญฉลาด โดยเริ่มต้นจากแก่นเรื่องทางพุทธประวัติที่ว่า วันดับบาตรเทโวโรหณะ (แรม 1 ค่ำ เดือน 11) คือช่วงเวลาทีพระพุทเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และกระทำการเปิดโลกให้ 3 โลก คือ สวรรค์ มนุษย์และนรกได้มองเห็นกันได้ การรวมพิธีเข้าด้วยกันในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 จึงทำหน้าที่เป็น ส่วนขยายของอานิสงส์ ในช่วงเวลา “เปิดโลก” นี้ โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากพุทธประวัติไปสู่ การอุทิศบุญกุศลแก่ผู้ล่วงลับผ่านการสวดพระมาลัย ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางไปในนรกและสวรรค์อย่างสอดคล้องกันอย่างลงตัว นอกจากนี้ พิธีดังกล่าวยังถูกทำให้เป็น ประเพณีประติษฐาน ของชุมชนผ่านการบูชา “องค์พระมาลัยขรัวตากลัด” การยกย่อง “ขรัวตากลัด” (พระสงฆ์ผู้บูรณะวัดและก่อตั้งชุมชนในยุคต้นรัตนโกสินทร์) ให้มีสถานะทางจิตวิญญาณสูงสุด จึงเป็นการ ผสานอำนาจทางความเชื่อ เข้ากับความศรัทธาต่อวีรบุรุษท้องถิ่น ทำให้พิธีกรรมนี้มีความสมบูรณ์ทางความหมายและสร้างความผูกพันอันแน่นแฟ้นในประวัติศาสตร์และศรัทธาของชุมชนได้อย่างมีเอกลักษณ์

แม้จะมีการปรับเปลี่ยนในเชิงพิธีการ แต่ “แก่นความเชื่อ” ยังคงดำรงอยู่ นั่นคือความศรัทธาต่อพระมาลัยขรัวตากลัด และความหวังในการอุทิศบุญให้ผู้ล่วงลับ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Hobsbawm และ Ranger (1983) ว่า “ประเพณี” มิได้เป็นสิ่งที่ตายตัว หากแต่สามารถถูก “ผลิตซ้ำ” และ “สืบสร้าง” (reconstructed) ให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ได้ โดยยังคงรักษา “ความต่อเนื่องเชิงความหมาย” (symbolic continuity) ไว้กับอดีตอย่างแนบเนียน⁷

การฟื้นฟูพิธีกรรมดังกล่าวขึ้นในยุคปัจจุบันไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้ทิศทางหรือเหตุผล หากแต่มีบุคคลสำคัญในพื้นที่อย่างพระครูพิรุณธรรมธร ซึ่งเป็นทายาทของตระกูลในชุมชน

⁷ ดูการอธิบายเรื่องการผลิตซ้ำและการสร้างประเพณีใหม่ใน Hobsbawm และ Ranger (*The Invention of Tradition*, 1983, Cambridge University Press).

บึงนาราง ได้กลับมาซื้อพื้นประเพณีนี้ให้มีชีวิตอีกครั้ง โดยใช้ตำนานและเรื่องเล่าท้องถิ่น เป็น “ทุนเชิงวัฒนธรรม” (cultural capital) เพื่อกระตุ้นความภาคภูมิใจในหมู่ลูกหลาน และสร้างการตระหนักรู้ถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมผ่านพิธีกรรมที่จับต้องได้

กล่าวโดยสรุป พิธีกรรมสังฆทานพระมาลัย เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของ “พิธีกรรมที่ถูกฟื้นฟูและสืบสร้าง” โดยมีได้เป็นเพียงพิธีกรรมเชิงศาสนา แต่เป็น “เครื่องมือทางคติชน” ที่ทำหน้าที่ธำรงความทรงจำ สร้างความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ และเปิดพื้นที่ให้กับพลวัตของศรัทธาในสังคมร่วมสมัย

เรื่องเล่าในฐานะกลไกการผลิตซ้ำและประดิษฐ์อัตลักษณ์ชุมชน

ในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์มิได้เป็นสิ่งหยุดนิ่ง หากแต่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการ “ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีการแปรเปลี่ยนตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีของแต่ละยุคสมัย กรณีศึกษาของเรื่องเล่าพระมาลัยขรัวตากัดในชุมชนตำบลบึงนาราง จังหวัดพิจิตร เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่าตำนานหรือความเชื่อในเชิงศาสนามีได้ดำรงอยู่ในฐานวรรณกรรมเล่าสู่กันฟังเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “กลไกการหล่อหลอมอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน” (communal identity) ผ่านการจดจำ การประกอบพิธีกรรม และการสืบทอดค่านิยมทางศรัทธา

Benedict Anderson (1991) เสนอแนวคิดเรื่อง “จินตนาการชุมชน” (Imagined Communities) โดยชี้ให้เห็นว่าความเป็นชุมชนเกิดขึ้นจากการมีจินตภาพร่วมผ่านภาษาพูด ภาษาเขียน สื่อ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในกรณีของชุมชนบึงนาราง เรื่องเล่าพระมาลัยขรัวตากัดได้กลายเป็น “แกนกลางของจินตนาการร่วม” ที่เชื่อมโยงสมาชิกในชุมชนเข้าด้วยกัน ไม่ว่าผู้คนเหล่านั้นจะสืบสายเลือดเดียวกันหรือไม่ การเรียกตนเองว่าเป็น “ลูกหลานขรัวตากัด” คือรูปธรรมของการผลิตซ้ำความหมายทางอัตลักษณ์ผ่านเรื่องเล่าในระดับครัวเรือนและชุมชน

องค์พระมาลัยที่ถูกเรียกขานว่า “พระมาลัยขรัวตากัด” ก็สะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงวัตถุบูชาทางศาสนาให้มีความหมายเฉพาะในบริบทของชุมชน โดยกลายเป็น “ศูนย์กลางความทรงจำ” (lieux de mémoire) ตามแนวคิดของ Assmann (2008) ที่ชี้ว่า ความ

ทรงจำร่วมในระดับวัฒนธรรมมิได้ปรากฏเฉพาะในถ้อยคำหรือประวัติศาสตร์ลายลักษณ์ หากแต่ดำรงอยู่ในรูปของวัตถุ พิธีกรรม สถานที่ รูปเคารพ และพฤติกรรมเชิงประเพณีต่าง ๆ ซึ่งร่วมกันหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชน

กระบวนการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชุมชนยังสามารถเห็นได้จากการสืบทอดบทบาทของพระภิกษุในตระกูลเดียวกัน ได้แก่ ขว้ตาคัด หลวงปู่ชม ซึ่งล้วนมีบทบาทในฐานะเจ้าอาวาสของวัดบึงนารางติดต่อกันเป็นลำดับ การจัดประเพณีที่ใช้เรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นแกนกลางยังเสริมสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าและสถาปนา “สำนึกเชิงวัฒนธรรมร่วม” (cultural consciousness) ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2557) อธิบายไว้ว่า เรื่องเล่าและพิธีกรรมทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือของชุมชน” ในการธำรงอัตลักษณ์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

ประเด็นที่ควรกล่าวถึงคือ ชุมชนบึงนารางสามารถฟื้นฟูอัตลักษณ์ของตนได้โดยใช้ “ทุนวัฒนธรรม” ที่มีอยู่เดิม ได้แก่ ตำนาน วัตถุบูชา พิธีกรรม และความเชื่อ ซึ่งได้รับการนำเสนอซ้ำในงานบุญประจำปี การเล่าขานภายในครัวเรือน และคำบอกเล่าจากผู้นำทางศาสนา เช่น พระครูพิรุณธรรมธร ผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งนักอนุรักษ์และสื่อกลางของความทรงจำร่วม สิ่งเหล่านี้ชี้ว่า อัตลักษณ์ของชุมชนมิได้ตกทอดอย่างนิ่งเฉย หากแต่ถูก “สร้าง สืบสาน และแปรเปลี่ยน” อย่างมีนัยในบริบทสังคมร่วมสมัย

กล่าวโดยสรุป เรื่องเล่าพระมาลัยขว้ตาคัดคือกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ “ผลิตซ้ำ” ความเป็นชุมชนผ่านการจินตนาการร่วม การเรียกชื่อ การประกอบพิธีกรรม และการสืบทอดบทบาทศาสนาในระดับท้องถิ่น เป็นตัวอย่างสำคัญของการใช้อดีตในการกำหนดปัจจุบัน และฟื้นคืนพลังวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคที่อัตลักษณ์ประสบความท้าทายจากโลกสมัยใหม่

ความทรงจำร่วมกับการประดิษฐ์ประเพณีในชุมชนบึงนาราง

เมื่อเรื่องเล่าพระมาลัยขว้ตาคัดทำหน้าที่เป็นกลไกในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านการจินตนาการร่วมในระดับวัฒนธรรมและสายสัมพันธ์ทางสังคม บทบาทของ

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมาลัยขั้วตากลัดก็ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงการสานต่อ “ความทรงจำร่วม” (collective memory) ในบริบทของวัฒนธรรมที่มีได้หยุดนิ่ง หากแต่มีพลวัตอย่างต่อเนื่องภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคม

พิธีกรรมถวายสังฆทานพระมาลัยในชุมชนบึงนาราง จังหวัดพิจิตร จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็น “พื้นที่แห่งความทรงจำ” (lieux de mémoire) ตามแนวคิดของ Pierre Nora (1989) ที่มีใช้พื้นที่ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมซึ่งรองรับความทรงจำร่วมของชุมชนผ่านการจัดการกับอดีตอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในรูปของวัตถุบูชา (องค์พระมาลัยขั้วตากลัด), พฤติกรรมเชิงประเพณี (การจัดพิธีสังฆทาน), และบทบาทของผู้นำชุมชน (พระครูพิรุณธรรมธร) ที่ร่วมกันธำรง “ร่องรอยแห่งอดีต” ให้อยู่ในรูปของพิธีกรรมที่มีชีวิต

ปรากฏการณ์สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงพลวัตของความทรงจำ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ เช่น การเปลี่ยนจากการถวายของสดเป็นของแห้ง การลดขั้นตอนพิธีกรรม และการอัญเชิญพระมาลัยเฉพาะในบางปี ทั้งหมดนี้มีใช้การลดทอนความศรัทธา แต่คือกระบวนการ “ต่อรองเชิงวัฒนธรรม” (cultural negotiation) ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “ประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้น” (Invented Tradition) ของ Eric Hobsbawm และ Terrence Ranger (1983 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2559) ที่เสนอว่า ประเพณีจำนวนมากมิใช่สิ่งคงที่ หากแต่เป็นผลของกระบวนการผลิตซ้ำ สร้างใหม่ และประยุกต์ให้ทันสมัยอยู่เสมอ

การที่ชุมชนบึงนารางสามารถรักษาแก่นสารของความเชื่อผ่านการปรับประเพณีโดยไม่ตัดขาดจากรากเหง้าเดิม แสดงให้เห็นถึงพลังของความทรงจำที่มีใช้เพียงเครื่องมือระลึกถึงอดีต หากแต่เป็นพลังสร้างสรรค์ทางสังคมที่ส่งผลต่อความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันยังเป็น “ทุนวัฒนธรรม” (cultural capital) ที่เสริมสร้างความภาคภูมิใจ และดึงดูดความสนใจจากบุคคลภายนอก เช่น นักท่องเที่ยว หรือผู้ศรัทธาที่เข้าร่วมพิธีสังฆทานในแต่ละปี

กล่าวโดยสรุป ความทรงจำร่วมของชุมชนบึงนารางไม่ได้เป็นเพียงภาพอดีตที่หยุดนิ่งแต่ดำรงอยู่ในรูปของพิธีกรรมที่เคลื่อนไหวตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยมี “ตำนานพระมัลลย์ขั้วตากัด” เป็นแกนกลางของการดำรงและฟื้นฟูประเพณีให้คงอยู่ในสำนึกของชุมชนอย่างมีชีวิตชีวา

ความเชื่อในประเพณีตักบาตรพระมัลลย์: การสร้างความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณในสังคมบึงนาราง

เสฐียรโกเศศ (2505) กล่าวว่า “ประเพณี” คือพฤติกรรมที่มนุษย์ประพฤติซ้ำ ๆ จนกลายเป็นนิสัยทางสังคม หากเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เรียกว่า “อุปนิสัย” แต่หากเกิดจากการเรียนรู้จากผู้อื่นในหมู่คณะ และประพฤติเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ก็กลายเป็น “นิสัย” หรือ “ประเพณี” ซึ่งถือเป็นลักษณะของ “นิสัยสังคม” ที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็น “ประเพณีปรัมปรา” ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชนชาติได้อย่างมั่นคง

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมัลลย์ขั้วตากัดในชุมชนบึงนาราง เช่น การถวายสังฆทานในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 11 ในช่วงออกพรรษา มิได้เป็นเพียง “พิธีทางศาสนา” หากแต่สะท้อนชุดความเชื่อที่ฝังแน่นในโครงสร้างวัฒนธรรมของชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านมิได้มองพระมัลลย์เป็นเพียงองค์พระสาวก แต่ให้สถานะ “แทนขั้วตากัด” เจ้าอาวาสผู้ล่วงลับ ผู้สามารถนำบุญไปสู่ญาติที่ล่วงลับในปรโลกได้ ความเชื่อดังกล่าวสัมพันธ์กับแนวคิด “ศรัทธาในฐานะระบบคุณค่า” (Spiro 1966) ที่ไม่ได้เกิดจากความงมงาย แต่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่ช่วยอธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ท่ามกลางความไม่แน่นอน

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ในพิธีนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พุทธศาสนิกชน (2549) ที่อธิบายว่า “นรก” คือสภาวะทางใจที่เกิดจากการถูกไฟแห่งความทุกข์เผาใจ และ “สวรรค์” คือความสุขสงบที่มีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับกามาวจรไปจนถึงนามธรรม ความหมายเหล่านี้มิใช่เพียงคำสอนในเชิงอภิปราย หากแต่เป็นภาษาทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการจัดการอารมณ์ ความสูญเสีย และความหวัง

ในขณะเดียวกัน แนวคิดของ Weston La Barre (1970) และ Melford Spiro (1966) ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ The Anthropology of Religious Conversion ที่เรียบเรียงโดย Buckser (2003) ช่วยอธิบายว่า พิธีกรรมศาสนาเป็นการตอบสนองความรู้สึกของความกลัว ความไม่มั่นคง และความหวังที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะในสังคมที่ยังพึ่งพาธรรมชาติ เช่น ฤดูกาลฝนตกในพื้นที่เกษตรกรรม ความศรัทธาจึงมิใช่เพียงศาสนา แต่เป็นโครงสร้างทางอารมณ์ (emotional structure) ที่มีบทบาททางสังคมอย่างลึกซึ้ง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พิธีสังฆทานพระมาลัยคือการปฏิบัติเชิงสัญลักษณ์เพื่อรักษาสมดุลระหว่างโลกนี้และโลกหน้า ระหว่างความทรงจำของคนตายและความหวังของคนเป็น ซึ่งสามารถตีความตามแนวของ อภิชาติ จันทรแดง (2546) ว่าความเชื่อและพิธีกรรมคือ องค์ประกอบหลักของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งทางสังคม และเป็นรากฐานของการดำรงอยู่ร่วมกัน

ในบริบทของบึงนาราง พิธีกรรมที่ดูเหมือนเรียบง่ายนี้จึงมิใช่เพียงการทำบุญ แต่เป็น cultural negotiation ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ที่ชุมชนใช้ต่อรองกับเวลา ความเปลี่ยนแปลง และความไม่แน่นอนของชีวิตอย่างสง่างาม

ความแตกต่างของพิธีกรรมพระมาลัยในบริบทพื้นที่ต่าง ๆ

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมาลัยปรากฏในหลายพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคใต้ เช่น จังหวัด พัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา ซึ่งมีประเพณีสวดพระมาลัยในวัด หรืองานศพช่วงวันพระใหญ่หรือวันสำคัญทางศาสนา การสวดมักดำเนินในช่วงกลางคืนโดยมี แม่เพลงและลูกคู่ขับร้องสอดรับกันอย่างมีท่วงทำนอง ใช้ภาษาร้อยกรองเพื่อปลุกเร้าให้ผู้ฟัง ตระหนักถึงบาปบุญ คุณธรรม และผลแห่งกรรมในโลกหน้า อันเป็นการสื่อสารธรรมะผ่านศิลปะ วจนภาษาและเสียงเพลง ทั้งนี้ การสวดพระมาลัยในบริบทดังกล่าวมุ่งเน้นในเชิงเทศนาเพื่อ ส่งเสริมศรัทธาและความกลัวต่อบาปมากกว่าการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเชิงพิธีวัตถุ ในพื้นที่ภาคกลาง เช่น พระนครศรีอยุธยาและสุพรรณบุรี ก็มีการสวดพระมาลัยในลักษณะ คล้ายคลึงกัน โดยเน้นการเผยแพร่ธรรมะตามบทคัมภีร์เป็นสำคัญ (หอสมุดมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ 2566) อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่เหล่านี้ยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างรูปหล่อของ

พระมาลัย หรือมีพิธีกรรมที่เชื่อมโยงโดยตรงกับวัตถุบูชาที่เป็นองค์แทนของนักบวชใน
ตำนานท้องถิ่น

ตรงกันข้ามกับบริบทในชุมชนบึงนาราง จังหวัดพิจิตร ที่ได้สถาปนา “พระมาลัย
ขรรค์ดาบ” ขึ้นในรูปแบบของพระหล่อสัมฤทธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ สืบเนื่องจากตำนานและสายสัมพันธ์
ของชาวบ้านกับพระภิกษุผู้เป็นต้นธารของวัด การจัด “พิธีสังฆทานพระมาลัย” ในวันแรม
2 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ไม่ได้มีเพียงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชน แต่ยังสะท้อนถึง
การผลิตซ้ำและสืบสร้างความเชื่อด้วยการจัดวางองค์พระมาลัยไว้ในฐานะ “แทนเจ้าอาวาส”
หรือผู้รับสังฆทานแทนผู้ล่วงลับ

ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมพระมาลัยในบึงนาราง มิได้เป็นเพียงการสวด
ตามธรรมเนียม แต่คือ พิธีกรรมเฉพาะถิ่น ที่เชื่อมโยงตำนานคติชน ความเชื่อเชิงศาสนา และการ
จัดการวัตถุบูชาเข้าด้วยกันอย่างมีนัยทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการแสดงออกถึงการสถาปนา
อดีตและผลิตซ้ำอัตลักษณ์ชุมชนผ่านพิธีกรรมร่วมสมัยอย่างมีพลวัต

บทสรุป

บทความนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ “พระมาลัยขรรค์ดาบ” แห่งวัดบึงนาราง
จังหวัดพิจิตร ด้วยกรอบการวิเคราะห์ทางคติชนวิทยาและวัฒนธรรมศึกษา ผลการศึกษา
ชี้ให้เห็นว่า พระมาลัยขรรค์ดาบมิได้เป็นเพียงวัตถุโบราณ แต่เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธา
และกลไกทางสังคมที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างแนบแน่น

ในมิติทางวัฒนธรรม พระมาลัยขรรค์ดาบถูกยกให้เป็นตัวแทนของปฐมเจ้าอาวาส
ผู้ก่อตั้งชุมชน และยังคงมีบทบาทในพิธีกรรมร่วมสมัย เช่น พิธีสังฆทานอุทิศบุญและพิธีขอฝน
โดยเฉพาะการผนวกรวมพิธีสังฆทานพระมาลัยเข้ากับการตักบาตรเทโวในช่วงออกพรรษา
ซึ่งเป็นการสืบสานคติ “โลกเปิด” จากพุทธประวัติ เพื่ออุทิศบุญแก่ผู้ล่วงลับอย่างมี
ความหมาย การปรับรูปแบบดังกล่าวสะท้อนแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” (Invented
Tradition) ของ Eric Hobsbawm และ Terrance Ranger (1983 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง
2559) ที่อธิบายว่าประเพณีประดิษฐ์หมายถึงการสร้างขึ้นมาใหม่ของแบบแผนหรือพิธีกรรม

ซึ่งอาจเกิดจากการดัดแปลงและสืบเนื่องจากสิ่งที่มีอยู่เดิม หรือเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งมองว่าประเพณีถูกสร้างและปรับขึ้นใหม่เพื่อรับใช้ความต้องการของสังคมในแต่ละยุค ไม่ว่าจะเป็นการสร้างหลักยึดทางจิตใจในช่วงเวลาแห่งความไม่แน่นอน (Spiro 1966) หรือการอ้างความรู้สึกละหนึ่งเดียวผ่านเรื่องเล่าเชิงศรัทธาที่สืบทอดต่อกันมา (อภิชาติ จันทรแดง 2546)

ในมุมมองของผู้เขียน การศึกษาปรากฏการณ์นี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ ศรัทธา และชุมชน เพราะแสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ รักษา และปรับตัวทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง การยอมรับว่าบางประเพณีถูก “สร้างขึ้นใหม่” มิได้ลดคุณค่า หากแต่เปิดโอกาสให้เข้าใจวัฒนธรรมในฐานะสิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวไปพร้อมกับสังคมร่วมสมัย การสืบสานประเพณีจึงควรมาควบคู่กับการตีความและสร้างความหมายใหม่ เพื่อให้ประเพณีกลายเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคมอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ พระมาลัยขรัวตากลัด ยังสามารถอธิบายได้ภายใต้แนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” (Creative Folklore) ของ ศิราพร ณ ถลาง (2559) ซึ่งมองว่าคติชนมิได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่คงอยู่ในรูปแบบเดิม หากแต่เป็นกระบวนการสร้างใหม่ ผิดซ้ำ ดัดแปลง และตีความให้สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ การสร้างสรรค์คติชนจึงเป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมาประยุกต์ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ ในปัจจุบัน กรณีของพิธีสังฆทานพระมาลัยและการยกสถานะ “ขรัวตากลัด” เป็นบุคคลต้นแบบทางศรัทธา จึงสะท้อนให้เห็นการใช้ “คติชน” เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นและการต่อรองความหมายทางศาสนาในยุคดิจิทัล

โดยสรุป “พระมาลัยขรัวตากลัด” มิใช่เพียงโบราณวัตถุ แต่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนพลังของชุมชนในการเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน ผ่านการรังสรรค์ประเพณีใหม่ โดยใช้คติพระมาลัยเป็นแกนกลาง อันเป็นตัวอย่างของการผสาน “ประเพณีประดิษฐ์” และ “คติชนสร้างสรรค์” ที่ช่วยธำรงและต่อยอดความทรงจำทางวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่ได้อย่างงดงามและทรงพลัง

บทวิจารณ์วิเคราะห์: ข้อค้นพบหลักและพลวัตของศรัทธา

ในฐานะผู้ศึกษาและผู้เขียนบทความฉบับนี้ ผู้เขียนมองว่า “พระมาลัยขรรค์ดาบ” มิได้เป็นเพียงโบราณวัตถุหรือสัญลักษณ์ทางศาสนา หากแต่เป็น “ศูนย์กลางของศรัทธา” และ “ความทรงจำร่วม” ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นอย่างมีเป้าหมายและมีนัยทางอำนาจ บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์กลไกการผลิตสร้างดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจพลวัตระหว่างความเชื่อ วัฒนธรรม และอำนาจในบริบทท้องถิ่นบึงนาราง โดยมีข้อค้นพบสำคัญดังนี้

1. การผลิตสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” ในฐานะกลยุทธ์ทางอำนาจและเศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่าพิธีสังฆทานพระมาลัย ณ วัดบึงนาราง เป็นตัวอย่างชัดเจนของ “ประเพณีประดิษฐ์” Eric Hobsbawm และ Terrance Ranger (1983 อ้างถึงใน ศิราพร ณ กลาง 2559) ที่เกิดขึ้นผ่าน ปฏิบัติการเชิงกลยุทธ์ ของคณะสงฆ์ท้องถิ่น มิใช่เพียงการฟื้นฟูเพื่อธำรงคุณค่าทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการดำเนินการเพื่อ สร้างฐานอำนาจ และศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของวัด การริเริ่มและรื้อฟื้นพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องช่วยเพิ่ม “ทุนทางสัญลักษณ์” ให้กับวัด ทำให้เกิดความโดดเด่นในช่วงเทศกาลออกพรรษา และเป็น การดึงดูดทรัพยากรในรูปแบบของเงินบริจาคและสังฆทาน ซึ่งสะท้อนถึงการใช้ศรัทธาเป็น เครื่องมือสร้างอำนาจเชิงวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพ

หากตีความตามกรอบแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” (Hobsbawm) ในการตีความ ตามบริบทของ (ศิราพร ณ กลาง, 2559) อาจมองได้ว่าพิธีสังฆทานพระมาลัย ณ วัดบึงนาราง เป็นตัวอย่างของการใช้ “ประเพณีประดิษฐ์” ในฐานะนวัตกรรมทางวัฒนธรรม ที่ตรงกันข้าม กับประเพณีจารีตที่คงที่ การรื้อฟื้นและผนวกรวมพิธีนี้เข้ากับ ตักบาตรเทโวโรหณะ ซึ่งเป็น วันสำคัญของรัฐ มิได้มีจุดประสงค์เพียงธำรงคุณค่า แต่เป็นการปฏิบัติการเชิงกลยุทธ์ เพื่อสร้างฐานอำนาจและศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของวัด โดยการอ้างอิงเชื่อมโยงกับ รากวัฒนธรรมเดิม (คติพระมาลัย และ ขรรค์ดาบปลื้มเจ้าอาวาส) เพื่อให้ผู้คนรับรู้ว่าเป็น ประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดมานาน ทั้งนี้เพื่อเสริมสถานะทางสังคมของวัด และระดมทุนที่ จำเป็นต่อการดำเนินงานในโลกสมัยใหม่

2. ชุมชนจินตกรรมและการเชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ พิธีสังฆทานพระมัลลย์อุกพนวกรรม เข้ากับพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ซึ่งเป็นวันสำคัญทางศาสนาที่รัฐให้การรับรอง การเชื่อมโยงนี้ ทำให้พิธีกรรมท้องถิ่นได้รับความชอบธรรมในระดับสังคมและการเมือง โดยอาศัยแนวคิด “ชุมชนจินตกรรม” (Anderson, 1983) ในการสร้างภาพลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียว ระหว่างศรัทธาท้องถิ่นกับศาสนจักรส่วนกลาง การผสมผสานดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการรักษาขนบ หากเป็นการต่อรองกับอำนาจรัฐเพื่อขยายพื้นที่แห่งการยอมรับทางวัฒนธรรมและทำให้ “พระมัลลย์ขรัวตากัด” ได้รับการยกระดับเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรม ที่มีสถานะเหนือกว่า วัตถุบูชาพื้นบ้านทั่วไป

3. การจัดการความไม่แน่นอนของชุมชนในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมัลลย์ เช่น การอุทิศบุญหรือพิธีขอฝน ทำหน้าที่เป็นกลไกทางจิตวิทยาสังคม (Spiro, 1966) ที่ช่วยให้ชุมชนจัดการกับภาวะไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง การรวมศูนย์ศรัทธาไว้ที่องค์ขรัวตากัดในฐานะสื่อกลาง ช่วยสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และความหวังร่วมของชุมชน ทำให้ศรัทธาทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประคับประคองความสัมพันธ์ทางสังคมในยามวิกฤตได้อย่างทรงพลัง

4. การตลาดทางวัฒนธรรมและภาวะลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ พิธีสังฆทานพระมัลลย์ ยังสะท้อนกระบวนการ “ทำให้ศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม” (Cultural Commodification) ผ่านการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศาสนา ซึ่งแม้จะสร้างรายได้และกระตุ้นเศรษฐกิจ แต่ก็มีผลให้ความศักดิ์สิทธิ์และความหมายดั้งเดิมของพิธีกรรมถูกจัดระเบียบและปรับรูปแบบ (Standardized) ให้สอดคล้องกับรสนิยมของนักท่องเที่ยวและตลาดภายนอก ความเชื่อและพิธีกรรมจึงถูกวางอยู่ในภาวะที่ถูกนำเสนอในรูปแบบที่ตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมภายนอก ซึ่งอาจนำไปสู่การลดทอนความลึกซึ้งทางจิตวิญญาณ และความหมายดั้งเดิมของประเพณี

ในเชิงการพัฒนา พิธีสังฆทานพระมัลลย์ยังมีศักยภาพสูงในการต่อยอดสู่ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี” ที่ยั่งยืน (วาริชต์ มัชฌมบุรุษ, 2552) รูปแบบการท่องเที่ยวเช่นนี้ไม่เพียงส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่น แต่ยังคงรักษาความศักดิ์สิทธิ์

และความหมายเชิงวัฒนธรรมไว้ได้อย่างกลมกลืน โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนทำหน้าที่เป็น “ผู้ผลิตวัฒนธรรม” ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์อย่างแท้จริง

5. ปรากฏการณ์พระมาลัยขรัวตากลัดยังสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” ของ ศิราพร ณ ถลาง (2559) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคติชนไม่ใช่มรดกหยุดนิ่ง แต่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้าง ผลิตซ้ำ ดัดแปลง และตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน การนำคติพระมาลัยและพิธีกรรมเกี่ยวข้องไปใช้ในกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การดักบาตรเทโว และการอุทิศบุญแก่ผู้ล่วงลับ สะท้อนการประยุกต์คติชนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยคงแก่นความศรัทธาและความทรงจำดั้งเดิมไว้ในขณะเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป พระมาลัยขรัวตากลัดจึงเป็นมากกว่าสัญลักษณ์ทางศาสนา หากแต่เป็น “สัญลักษณ์แห่งการผลิตสร้าง” ที่สะท้อนพลวัตของอำนาจ การต่อรอง และการปรับตัวทางวัฒนธรรม ในสังคมท้องถิ่น ความหมายดั้งเดิมของพิธีกรรม (เช่น การอุทิศบุญหรือคติพระมาลัย) มิได้ถูกลบเลือน แต่ถูก “จัดวางใหม่” (Re-positioned) และ “นำมาใช้เชิงกลยุทธ์” เพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองร่วมสมัย

การศึกษาครั้งนี้จึงชี้ให้เห็นว่าการ “จัดการอดีต” ของชุมชนไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์ หากเป็นการสร้างทุนทางสัญลักษณ์ เพื่อความอยู่รอดของสถาบันศาสนาในโลกยุคใหม่ แม้ว่าพิธีกรรมจะถูกแปลงสภาพให้รองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ความศักดิ์สิทธิ์และความทรงจำดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ภายใต้การควบคุมและกำหนดความหมายใหม่จากปัจจัยภายนอก การวิเคราะห์ในที่นี้จึงมิได้มุ่งลดทอนคุณค่าทางศรัทธา หากแต่เป็นการเปิดเผยกลไกเชิงอำนาจที่ทำให้ “ประเพณี” ยังคงมีชีวิตและความหมายในยุคแห่งความทันสมัยอย่างลึกซึ้ง

รูปภาพที่เกี่ยวข้องกับพิธีสังฆทานพระมาลัยขรัวตากลัด

ภาพที่ 1 พระมาลัยขรัวตากลัด ในขบวนตักบาตรเทโวโรหณะ วันออกพรรษา
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566-2567)

ภาพที่ 2 พิธีสวดพระมาลัย
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566-2567)

ภาพที่ 3 ตักบาตรเทโว
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566-2567)

ภาพที่ 4 ขบวนแห่พระมาลัยและเจ้าอาวาสวัดบึงนาราง
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566- 2567)

ภาพที่ 5 ถวายสังฆทานพระมาลัย
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566- 2567)

ภาพที่ 6 การประกาศเชิญชวนคนมาทำบุญตักบาตรพระมาลัยในปีที่ผ่านมา
(ที่มา: พระครูพิรุณธรรมธรรมธร, 2566- 2567)

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- FaithThaiStory. 2565. พระมาลัยโบราณสมัยอยุธยา วัดบึงนาราง พิจิตร. [วิดีโอ].
YouTube. <https://youtu.be/mIEJ7Cjxcu8>.
- ปรมินท์ จารุวรรณ. 2542. การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดมาลัยที่บ้านหนองขาว
จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. 2549. นิพพานที่นี่และเดี๋ยวนี้. กรุงเทพฯ: มิตรสาส์น.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2557. ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง. 2559. “คติชนสร้างสรรค์”: บทสังเคราะห์และทฤษฎี.
กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ส.ปชส.พิจิตร. 2563. อยากรู้ถามมาEP48 พาทัวร์ วัดบึงนาราง จ พิจิตร วัดโบราณสมัย
กรุงศรีอยุธยาตอนต้น แบบ NewNormal. [วิดีโอ]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=xxxxxx>.
- เสฐียรโกเศศ. (2505). การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.
- วาร์ชต์ มัธยมบุรุษ. 2552. รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่
ทำนกระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- หอสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2566. พิธีสวดพระมาลัยในภาคใต้.
สืบค้นจาก <https://clib.psu.ac.th/southerninfo/content/1/06866f2a>.
- อภิชาติ จันทรแดง. 2546. ความเชื่อ พิธีกรรม: กระบวนการเรียนรู้เพื่อศักยภาพการ
พึ่งตนเองของชุมชนชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา
อำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาต่างประเทศ

- Anderson, B. 1991. **Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism.** London: Verso.
- Assmann, J. 2008. **Communicative and cultural memory.** In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook.* (pp. 109–118). De Gruyter.
- Buckser, A., & Glazier, S. D. (Eds.). 2003. **The anthropology of religious conversion.** Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Glassie, H. 1999. **Material Culture.** Bloomington: Indiana University Press.
- Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. (Eds.). (1983). **The invention of tradition.** Cambridge University Press.
- La Barre, W. 1970. **The Ghost Dance: Origin of Religion.** New York: Dell.
- Nora, P. 1989. **Between Memory and History: Les Lieux de Memoire.** *Representations*, 26, 7–24.
- Spiro, M. E. 1966. **Religion: Problems of definition and explanation.** In M. Banton (Ed.), *Anthropological approaches to the study of religion.* (pp. 85–126). London: Tavistock.
- Turner, V. 1969. **The Ritual Process: Structure and Anti-Structure.** Brunswick and London: Aldine Transaction.